

Franstalige historici over het belang van de Veldslag bij Kortrijk (1302)

Claire Billen*

Een uitgewiste referentie

Achter de academisch klinkende titel van het colloquium van 19 oktober 2002, waarvan u hier het verslag vindt, kan men een ietwat provocerende vraag vermoeden, die als volgt zou kunnen luiden: vertel ons nu eens welke boodschap jullie aan de gebeurtenissen van 1302 hebben?

Voor ons, historici en Franstalige burgers, lijkt het vanzelfsprekend dat we ons vooral bezighouden met de politieke en ideologische interpretaties die achteraf van de Slag van Kortrijk zijn gemaakt. De bijdragen van verschillende collega's hierna getuigen daarvan.

Maar de Franstaligen hebben misschien een beetje snel vergeten dat die Guldensporenslag tot in de jaren 1960 ook deel uitmaakte van hun officiële geschiedenis.

In haar evolutie hield het geschiedenisonderwijs gelijke tred met de verwar- ring over de natuur van de Belgische staat. Gevolg hiervan: steeds minder Belgische geschiedenis op school en een algemene desinteresse in de leer- programma's en aan de universiteiten voor de politieke en evenementiële geschiedenis, die over het algemeen werd afgedaan met de dooddoener "veldslagengeschiedenis".

Vandaag bestaat 1302 niet meer voor de grote meerderheid van jonge Franstaligen. Voor enkele verlichte geesten gaat het hier om een folkloristische referentie, toevallig geselecteerd als datum voor de Vlaamse feestdag. Een gebeurtenis die zeker zijn plaats heeft in de rij grote mythes uit de geschiedenis, met een sappig verhaal maar uiteindelijk met een zeer beperkte invloed op het verloop van de geschiedenis.

Wetenschappelijk belang van de herdenkingen

Als mediëvist kan men echter het belang van 1302 in geen geval onderschatten. De recent verschenen literatuur in het kader van de herdenking, het herlezen van de gebeurtenissen de laatste jaren door onze Vlaamse collega's die de geschiedenis van de Vlaamse beweging wilden bevrijden van zijn clichés en misbruiken, moedigen ons aan om elke intellectuele lichtzinnigheid achterwege te laten met betrekking tot dit ogenblik of op zijn minst met betrekking tot het geheel van historische gebeurtenissen die de periode tussen 1280 en 1320 markeren, waarvan 1302 een hoogtepunt is.

De grote verdienste van deze studies is dat ze op systematische wijze de bronnen en uitzonderlijke rijke geschiedschrijving hierover hebben verkend. Zo komt het romantisch verhaal van Hendrik Conscience, essentieel voor de nationale en populaire toe-eigening van het evenement, naar voren als niet meer dan een van de zeer talrijke interpretaties van het Frans-Vlaams conflict.

Véronique Lambert heeft onlangs de chronologie en de natuur van de opeenvolgende verhalen van de veldslag beschreven¹. Zij herinnert ons eraan dat deze veldslag onderwerp van studie was voor middeleeuwen-observators uit het grootste deel van de West-Europese stedelijke gebieden, uiteraard in Frankrijk en de vroegere Nederlanden, maar ook in Engeland, Schotland, Italië. Ze preciseert dat er vanaf het begin een Franse en een Vlaamse interpretatie van de gebeurtenissen en hun rechtvaardiging waren, en ze toont dat de eerste verhalen geen verwijzing bevatten naar een of ander collectief Vlaams bewustzijn, dat tijdens de veldslag een zeer efficiënte motivatie zou zijn geweest voor het leger van de graaf van Vlaanderen. Ze toont tenslotte aan dat de mythe van een patriottische veldslag en een nationale opleving langzaam werd opgebouwd op basis van een versie van de evenementen uit de Spiegel Historiael van de Brabantse klerk Lodewijk van Velthem (na 1315). In een vers van zijn kroniek maakt hij allusie op Guy de Châtillon, gouverneur van Filips de Schone voor Vlaanderen, die volgens

¹ V. LAMBERT, "De gulden sporenslag van fait-divers tot ankerpunt van de Vlaamse identiteit (1302-1838): de natievormende functionaliteit van historiographische mythen", *Bijdragen en mededelingen voor de Geschiedenis van de Nederlanden*, 115, 2000, 365-391.

hem het Vlaams wou uitroeien. Men ziet al het gebruik dat achteraf van dit taalelement kon worden gemaakt, hoewel de auteur zelf het niet gebruikt om de strijdlust van het leger van Dampierre te verklaren. Integendeel, deze strijders worden door hem voorgesteld als de werktuigen van een goddelijke waarschuwing tegen de zelfstandige politiek die de koning van Frankrijk voerde tegenover de paus. De tekst van van Velthem lag aan de basis van de latere versies, evenals een iets latere tekst van Bernard van Ieper (rond 1329), de eerste die de strijd van de Vlamingen als een verdediging van gebruiken en voorrechten van hun land zag. De meeste versies zouden de Vlaamse identiteit benadrukken, anderen zouden de glorie van de burgerij illustreren, en later die van de arbeidersklassen, nog andere zouden zich ten dienste stellen van de onafhankelijkheid van het jonge België tegenover Frankrijk, dat verdacht werd van aanhechtingsdrang.

Maar het bijna onmiddellijke literaire succes van de veldslag bij Kortrijk, die de aandacht vestigt op het grote symbolische belang van dit evenement – symbool dat alle betrokken partijen zouden trachten te recupereren – mag ons niet beletten om de feiten in hun juiste context te plaatsen. Recent onderzoek over de middeleeuwse samenleving in onze streek tonen 1302 als een prachtige gelegenheid om een onthullende doorsnede te maken van de situatie in het begin van de veertiende eeuw².

Een veelzeggend plaatje

1302 vormt een hoogtepunt van alle mogelijke tegenstellingen in deze periode: de tegenstellingen die een gevolg zijn van de logica van de feodale verhoudingen tussen de heerser van een staat in oprichting, Frankrijk, en een van zijn machtigste en rijkste vazallen; de tegenstellingen veroorzaakt door de politieke en financiële afhankelijkheid van de prinses tegenover de steden en hun elites; de tegenstellingen die voortkomen uit het verzwakken van de groei van de landbouw.

Dankzij onder meer de vele bronnen hebben we nu een goed beeld van het geheel van politieke en sociale actoren, en onderscheiden we tamelijk duidelijk de belangen die ze verdedigen, hun achtergrond, de omstandigheden die hun beweging versnellen, vertragen of ombuigen.

Op het moment van de overwinning van 11 juli is er nog niets beslecht in de geschiedenis van het Graafschap Vlaanderen. Andere botsingen, minder glorieus weliswaar, zijn nodig om de verhoudingen tussen Vlaanderen en Frankrijk te stabiliseren. Toch toont de slag bij Kortrijk een essentiële breuk in de middeleeuwse geschiedenis, en niet noodzakelijk in de middeleeuwse

² R.C. VAN CAENEGEM (dir.), *1302. Le désastre de Courtrai. Mythe et réalité de la bataille des Eperons d'or*, Mercatorfonds, Antwerpen, 2002.

Vlaamse geschiedenis. Het is het moment waarop de stedelijke samenleving haar overmacht toont op de oude feodale samenleving. 1302 getuigt van het nieuwe feit dat staten zich enkel kunnen vormen door rekening te houden met de steden, de manier waarop ze functioneren, hun belangen, de sociale krachten die er werkzaam zijn.

In het licht van de algemene geschiedenis is het einde van de 13de eeuw in West-Europa het resultaat van een sterke verstedelijking, die gevoed werd door een bevolkingsgroei op het platteland en de prestaties van een landbouw die met de traditionele technieken zowat alle bebouwbare ruimte heeft ingenomen.

Rond 1300 zijn er in Europa een zestigtal grote tot zeer grote steden, met een bevolking van 10.000 tot 80.000 inwoners. Meer dan de helft van deze steden ligt rond de Noordzee (onder meer in Vlaanderen) en in het stroomgebied van de grote rivieren die erin uitmonden, enerzijds aan de uitlopers van de Alpen in Noord-Italië, in het stroomgebied van de Po en anderzijds in Toscanië.

De steden fungeren als administratieve en kredietcentra, handels- en ambachtsplaatsen. Hun rijkdommen, het geld dat er circuleert, de legers die deze steden op de been kunnen brengen, zijn zeer belangrijk voor de prinsen. Vanaf de 12de eeuw wordt het politieke belang van de steden duidelijk. Weinig verdragen worden nog gesloten zonder hun borgstelling, diplomatieke manoeuvres dienen meer en meer rekening te houden met hun belangen.

De zaken worden echter ingewikkelder omdat de steden in de overgang van de 13de naar de 14de eeuw geen eenstemmige gesprekspartner meer zijn. Het zijn complexe, sterke en rijke samenlevingen geworden, maar ze zijn ook sterk verdeeld en opgesplitst. Verdeeld omdat de ontwikkeling van handel en ambachten het opklimmen op de sociale ladder toelaat, opgesplitst omdat de productie en meer bepaald de textielproductie, de belangrijkste en concurrentiële sector, zich vanaf de tweede helft van de 13de eeuw specialiseert en zo de arbeidsverdeling door contractuele arbeid in de hand werkt.

In de steden heerst traditiegetrouw een oligarchie van patriciërs, dat een monopolie bezit over de rechtspraak, de administratie, de controle over de productie en de belangrijke handel. Deze steden worden dooreen geschud door grote protestbewegingen. De leiders hiervan willen tot de heersende klasse behoren en/of het fiscaal systeem wijzigen dat gebaseerd is op indirecte belastingen; ze willen het financieel beheer van de steden controleren³.

³ Voor de essentiële noties hiervan zie M. BOONE, "Les villes flamandes : puissance économique et ambitions politiques", R.C. VAN CAENEGEM (dir.), *1302. Le désastre de Courtrai. Mythe et réalité de la Bataille des Eperons d'or*, Mercatorfonds, Antwerpen, 2002, pp. 44 e.v.

Op het moment van de gebeurtenissen in Kortrijk hebben bijna alle grote en middelgrote steden uit onze streek sinds twee of drie decennia te kampen met dergelijke spanningen. Dit is reeds vanaf 1253-1256 het geval in de streek van Luik, evenals in Gent. De overgrote meerderheid van de steden wordt geconfronteerd met de producenten, de ambachtslui, de stedelingen zonder politieke rechten, die eisen beginnen te stellen. Vanaf ongeveer 1280 lijkt hun protest zich uit te breiden en te versterken naar heel Noord-West-Europa.

Een van de spectaculairste en bekendste eigenschappen van de Slag bij Kortrijk is niet alleen de zichtbaarheid van deze groep, haar organisatievermogen, de ernst van haar (tijdelijke) alliantie met de opstandige prins van de familie Dampierre, maar vooral haar beslissende bijdrage aan de gebeurtenissen en de politieke toegevingen die men haar na de veldslag, toch tenminste in Brugge, toekent.

Het Brugse voorbeeld bleef bekend: vanuit Brugge werden al voor de veldslag de belangrijkste gewelddadige acties georganiseerd. De leiders die uit de Brugse gilden kwamen, kregen nooit eerder geziene erkenning, zoals de verheffing tot het ridderschap voor de wever Pieter De Coninck en zijn zonen, of de politieke bevordering van de lakenbereider Jan Heem tot burgemeester⁴.

Men vergeet gemakkelijker dat Gent, de grootste stad van Vlaanderen, slechts een zeer beperkte inbreng had in de veldslag bij Kortrijk, met een in verhouding klein contingent vertegenwoordigers van een partij die een conflict had met het stadsbestuur op het ogenblik van de feiten. De gilden van Gent, die gekalmeerd waren door een reeks toegevingen die ze recent verkregen van de vertegenwoordigers van de Franse koning, volgden de opstand van hun collega's uit Brugge niet tot het einde. Eenzelfde voorbehoud kan men zien in verschillende andere steden⁵.

⁴ Jan Breydel, eerder een rijke handelaar dan een onverschrokken en kleurrijke slager, wordt niet vernoemd onder de deelnemers van de Slag bij Kortrijk, behalve bij een verkoop van benodigdheden aan het leger van Willem van Gulik, een van de leden van de groep rond Dampierre. Zijn naam duikt pas op in de Brugse bronnen na 1302. Zijn politieke stellingnamen, die duidelijk aanstuiten bij die van de ambachtslui, worden bekend vanaf 1309. Voor een wetenschappelijke en recente studie van deze figuren, waarover slechts zeer karige documentatie bestaat, zie het artikel van V. LAMBERT, "Over carrière, promotie, degradatie en rehabilitatie. 700 jaar Jan Breydel en Pieter de Coninck", P. TRIO et al. (dir.), *Omtrent 1302*, Leuven, 2002, pp. 210 e.v.

⁵ J. DUMOLYN en P. STABEL, "Aan de zijlijnen van een conflict? Gent en het Gentse in 1302", *loc.cit.*, pp. 37 e.v.

Natuurlijk werden in de euforie van de overwinning deze valse noten overstemd, in elk geval tijdelijk, zodanig dat men gedurende enkele jaren kon geloven dat de oude elites in de Vlaamse steden die onder het gezag van de graaf bleven, werkelijk weggeveegd waren.

We lenen enkel aan de rijken. De overschatting van de rol van de Slag bij Kortrijk

De internationale reikwijdte van het conflict waarin het Brugse volk op de voorgrond trad, de mediatisering van de Slag bij Kortrijk hebben zonder twiifel de weerslag ervan overdreven. Vele historici meenden dat de Bruggelingen een voorbeeld waren voor de strijd lust van de *gilden in andere steden in de Nederlanden*. Wat hebben de oproeren van 1297-1302 in Huy echter te maken met de Guldensporenslag? Welke invloed had de slag op de eisen van de Mechelse ambachten in juni 1302?

Enkele jaren voor de veldslag kwam Valenciennes in conflict met zijn vorst, de graaf van Henegouwen. Zowel de elite als het voetvolk namen voor deze gelegenheid deel aan grote internationale diplomatieke combinaties. De gilden van Valenciennes die de graaf steunden, verkrijgen in mei 1302 belangrijke politieke toezeggingen: deze kunnen geen gevolg zijn van de Slag bij Kortrijk, zelfs als de algemene context Jean d'Avesnes verplichtte om toegevingen te doen om de toestand te stabiliseren.

We willen hiermee aangeven dat het zeer moeilijk is om een objectieve betekenis toe te kennen aan een gebeurtenis. De Slag bij Kortrijk heeft ongetwiefeld een weerklink zonder weerga gehad. *Stedelingen, prins en clerus* tot buiten de streek rond de Noordzee werden erdoor geboeid, verdeeld, gepassioneerd. Maar was deze veldslag daarom ook de aanzet tot stedelijke "revoluties"?

De Guldensporenslag is vooral een mooi voorbeeld. Een kenschetsend moment uit een sleutelperiode van de middeleeuwen, een kleine halve eeuw van omwentelingen die de meest ontwikkelde stedelijke samenlevingen definitief veranderen. In deze zin maakt de slag deel uit van een historisch patrimonium dat veel breder is dan enkel dat van de Vlaamse Gemeenschap. De Guldensporenslag maakt integraal deel uit van de stedelijke geschiedenis van Noord-West-Europa.